

16^e zondag door het jaar / 18 juli 2021

Exegetische notities eerste lezing

Jeremia 23,1-6

De Heer is mijn Gerechtigheid

De eerste lezing is de laatste uit een serie van zes Godsworden die aanklachten bevatten tegen het koningshuis van het Zuidrijk Juda.¹ Waarschijnlijk zijn ze gericht tegen Sidkia (koning van 597-587), die zich tegen de raad van Jeremia in, op sleeptouw liet nemen door de nationalisten en in opstand kwam tegen de Babylonische koning Nebukadnessar, door wie hij nota bene op de troon geholpen was. Dit leidde uiteindelijk in 587 tot de definitieve ondergang van Juda en de deportatie naar Babylonië. Maar met Sidkia worden ook alle koningen (vaak vergeleken met herders) aangeklaagd.

Hoe triest het relaas van de laatste koningen van Juda ook mag zijn geweest, toch hebben zij hun rol gespeeld in de heilsgeschiedenis. Die geschiedenis eindigt dan ook niet met hen. Vandaar dat de serie godsworden sluit met een messiaanse profetie. Jeremia klaagt de slechte herders van Juda aan, omdat zij hun leidinggevende taak niet goed hebben vervuld.

Daartegenover stelt JHWH zijn belofte: *Ik breng bijeen, Ik breng ze terug, ze worden weer vruchtbaar en talrijk*. Merk op dat het onderwerp in het derde beloftewoord verandert. Zodra Israël door God in het land is teruggebracht, zal het vanuit deze redding zelf de kracht ervaren om groot te worden. Deze belofte herinnert aan die welke gericht is tot zowel Adam als Noach en die betekent dat het de mens op aarde goed zal gaan.²

Als de slechte herders verwijderd zijn, zal JHWH andere herders aanstellen, die zich wel zullen bekommeren om de kudde, die dus niet meer hoeft te vrezen en niet meer verloren zal lopen. Dan begint een nieuwe tijd waarin recht en gerechtigheid zullen heersen. JHWH zal een wettige *afstammeling* uit het geslacht van David doen opstaan, die de naam van koning ten volle zal verdienen en waarmaken. Juda zal gered worden en Israël in veiligheid wonen. Door zijn bestuur zal hij bewijzen dat JHWH is: *onze gerechtigheid*. De schrijver speelt hier met de betekenis van de naam Sidkia. Het Hebreeuwse *tsidekijahoe* betekent: mijn gerechtigheid is JHWH en hieruit spreekt de opvatting die fundamenteel is voor de gedachtewereld van Israël die theocratisch is: Israël is het volk van JHWH en heeft geen andere koning dan Hij. In deze gedachtegang blijkt het koningschap van JHWH afgeleid te zijn. Israël heeft er voor het grootste deel van zijn geschiedenis dan ook buiten gekund.

Exegetische notities antwoordpsalm

Psalm 23,1-3^a.3^b-4.5.6

De Heer is mijn Herder

In Psalm 23 stelt de psalmist zichzelf voor als een schaap onder de hoede van JHWH, met welke naam de psalm begint en eindigt. Deze inclusie laat zien dat JHWH en geen ander de rol speelt van herder en later van gastheer. De Hebreeuwse poëzie gebruikt dikwijls metaforen

¹ Jeremia 21,11 - 23,8.

² Genesis 1,28 en 9,7.

die ontleend zijn aan het herdersleven. De psalm is een warme uiting van Godsvertrouwen en de positieve uitspraken brengen de waardering voor het plan van JHWH tot uiting. In het Hebreeuws staat er letterlijk *Hij voert mij over wegen van rechtschapenheid*. Dit kan *de rechte weg* betekenen, de sporen die JHWH ons wijst omdat Hij rechtvaardig en weldadig is. Het Hebreeuwse *tsedaka* betekent ook *bewaring*, de vrucht van gerechtigheid. De samenhang binnen deze psalm 23 suggereert deze betekenis eveneens.

Ik vrees geen onheil, want - zo zingt de psalmist in een gedeelte dat in de antwoordpsalm is weggevallen - *uw stok en uw staf, zij geven mij moed*, beeldspraak van bescherming in een leven dat springt tussen volle beweging (nomaden) en rust (agrariërs). De psalmist komt niets tekort omdat zijn herder JHWH heet: hij die er daadwerkelijk is, onvoorstelbaar en trouw, zelfs door donkere kloven, of *dal van doodsschaduw*, zoals er in het Hebreeuws letterlijk staat, *elke dag van mijn leven*. Ongetwijfeld zullen deze thema's ertoe bijgedragen hebben dat Psalm 23 meer dan eens wordt gehoord bij eredienst, sterfbed en uitvaart en na het Onzevader misschien wel het bekendste gebed is uit de Bijbelse literatuur.

Exegetische notities tweede lezing

Efeziërs 2,13-18

Hij is onze Vrede

In de tweede lezing richt Paulus zich tot de heidenen, aangeduid als *onbesnedenen*. De woorden *veraf* en *dichtbij* geven de bekering van deze niet-christenen weer *door het bloed van Christus*. Hierbij kunnen we zowel denken aan bloed dat bloedverwantschap aangeeft (*de scheidingsmuur heeft neergehaald*), als aan het door Christus uitgestorte bloed bij de kruisdood *waaraan hij de vijandschap heeft gedood*, een thema waarmee hij deze brief aan de christenen in Efese al had geopend.³

Kern van Paulus' betoog is een citaat uit Jesaja: *Vrede, vrede voor iedereen, ver weg of dichtbij*.⁴ Jesaja had al gezegd dat het de Messias is, die deze vrede zal komen brengen.⁵ Soortgelijke woorden vinden we ook bij de profeet Micha.⁶ Paulus betreft deze woorden op Christus. De vrede die hij verkondigt ontwapent jood en heiden. Ze zijn geen twee meer, maar één. *In één Geest* is er toegang tot de Vader. Door die Geest weten wij wie Jezus Christus is: degene die ons geleerd heeft zonder scheidingsmuur te leven.

Exegetische notities Evangelie

Marcus 6,30-34

Hij is Medelijden

De evangelielezing van vandaag opent met de apostelen. Dit is de enige keer dat Marcus de Twaalf *apostelen* noemt, 'uitgezonden', en het is in deze context de meest kernachtige benaming die hij kan bedenken. Kernachtig is ook de aanduiding van wat de Twaalf op hun

³ Efeziërs 1,7.

⁴ Jesaja 57,19.

⁵ Jesaja 9,5-6.

⁶ Micha 5,4.

tocht hebben meegemaakt. Marcus heeft duidelijk geen interesse in details. Jezus is bezorgd voor zijn leerlingen. Ze hebben, net als hijzelf, behoefte aan een rustperiode. Dat is toch wel een opmerkelijke uitspraak. Het werk lijkt gedaan. Het zaad is gezaaid en in afwachting van de groei van het zaad mag er nu gerust worden.⁷ De beschrijving doet denken aan de rust die God geeft, waarover werd gezongen in de antwoordpsalm, maar ook aan het slapen van de leerlingen in Getsemane.⁸

Echter: nog steeds zijn zij omringd door een grote menigte. De opmerking dat ze zelfs geen tijd hadden om te eten, is tekenend. Marcus voert de spanning op en laat tevens een hoofdgedachte van deze perikoop zien: Jezus en zijn apostelen laten zich opeten door de menigte. Het waarom wordt straks duidelijk. De reeds vaker genoemde boot vervult weer een rol.⁹ De eenzame plaats wordt niet nader ingevuld en dat is ook niet nodig. Ze dient als contrast voor de plaats van de talrijke gaande en komende mensen.¹⁰ Het idee van het alleen zijn springt nogal in het oog. Marcus zegt het hier twee keer en dat valt op, want in het algemeen schrijft Marcus nooit tweemaal vlak achter elkaar wat hij in één keer kan zeggen. Het is dus wel heel nadrukkelijk. Het alleen zijn is een gedachte die bij Marcus vaker voorkomt. Jezus neemt zijn leerlingen verscheidene keren in afzondering. Iedere keer wanneer er een grote openbaring zal volgen, worden de leerlingen apart gezet. Het alleen zijn geeft de tekst een zekere intimiteit mee.

Maar nu is er een misrekening in het spel. De rust wordt verstoord, want de mensen hebben de richting gezien, waarheen de boot vaart. Zij willen Jezus niet loslaten en gaan te voet naar de plaats waar de boot aan land gaat. In stereotype bewoordingen vertelt Marcus dat Jezus *medelijden voelde* bij het zien van de menigte. In het Grieks staat het werkwoord *splangchnizomai*. Hierin zit het woord *splanchnon* dat ‘ingewanden’ betekent. Een adequate vertaling in het Nederlands zou dus kunnen zijn: Hij voelde medelijden met hen in hart en nieren. Jezus kan om die reden niet nalaten hen uitvoerig te onderwijzen (waarbij Marcus niet vertelt wat Jezus onderricht). Hij moet wel.

De mensen zijn als schapen zonder herder. Jezus lijkt niet alleen qua naam op Jozua uit het Eerste Testament, die Mozes gaat opvolgen *zodat het volk van JHWH niet wordt als een kudde schapen zonder herder*.¹¹ Hoewel herders in Nederland op de vingers van een hand te tellen zijn, is het beeld voor ons niet vreemd. We mogen daarbij ook bedenken dat een schaap zonder herder een schaap zonder voedsel en water is. Dat is de reden waarom op onze lezing in het Evangelie van Marcus ook ogenblikkelijk het broodwonder volgt.¹²

Jezus leek met zijn apostelen af te stevenen op rust en het leek op een idylle. Maar dat is het juist niet, zolang er schapen zonder herder zijn.

Er is nog een tweede reden waarom er geen sprake van een idylle kan zijn. Marcus onderbreekt het verhaal van de uitzending van de Twaalf niet voor niets door het relaas van de mar-

⁷ Vergelijk Marcus 4,26-29.

⁸ In Marcus 14,41 staat hetzelfde Griekse werkwoord *anapauomai*, ‘rusten’, ‘slapen’.

⁹ Zie ook Marcus 4,1.36-37; 5,2.18.21.

¹⁰ Vergelijk Marcus 1,35.45.

¹¹ Numeri 27,17.

¹² Marcus 6,35-44.

telaarsdood van Johannes de Doper, die trouw aan God en zijn Tora, stierf in de gevangenis.¹³ Ook dat is een prelude op de lotgevallen van de apostelen in de toekomst.

Themastelling

Rust wat uit!

Requiescat In Pace. Moge hij rusten in vrede. Drie Latijnse woorden die - vaak afgekort tot R.I.P. - onlosmakelijk verbonden zijn met de dood, een toestand die het eind inhoudt van alle moeiten van het leven. Rust maakt de mens vrij van smart, drukte, last, hinder, ongenoegen, onenigheid, twist, verwarring, oorlog, kortom: alles wat als negatief ervaren wordt. De gelovige vindt die rust in een herderlijke en medelijdende God. Hij hoeft zich niet ongerust te maken. Dat is voorwaar een geruststellende gedachte.

¹³ Marcus 6,14-29.